

LOTIKA

Odlomak iz romana »Na Drini Čuprija«

Jedini osvetljeni prozor na hotelu, koji je ostao kao poslednji znak budnog života te noći u kasabi, bio je onaj mali, na prvom spratu, gde se nalazi Lotikina soba. Tako Lotika i noćas sedi za svojim pretrpanim stolićem. Isto kao nekad, pre dvadeset i više godina, kad je dolazila u ovu sobicu da bar za trenutak odahne od vreve i navale u hotelu. Samo što je sada dole sve mirno i mračno.

Još oko deset sati Lotika se povukla u svoju sobu i spremila za spavanje. Pre nego što će da legne, prišla je prozoru da još jednom udahne svežine sa vode i bacila pogled na onaj poslednji luk mosta na slaboj mesečini, koji je jedini i večitio isti vidik sa njenog prozora. Tada se setila nekog starog računa i sela za stolić da ga potraži. Ali kad je jednom počela da pregleda svoje račune, ona se zanela, zaboravila na vreme i svoju potrebu za snom, i ostala više od dva sata za stolom.

Ponoć je davno prošla, a Lotika, rasanjena i zanesena, niže brojku na brojku i prevrće list za listom.

Lotika je umorna. Preko dana, u razgovorima i poslovima, ona je još jednako živa i okretna i rečita, ali ovako u noći, kad ostane sama, oseća svu težinu svojih godina i svoga umora. Lotika je oronula. Od njene nekadašnje lepote ostali su samo tragovi. Mršava je, žuta u licu; kosa bez sjaja i retka na temenu; a zubi, njeni sjajni i nekad kao grad tvrdi zubi, prorodili se i požuteli. Pogled crnih, još sjajnih očiju tvrd, i na mahove tužan.

Lotika je umorna, ali ne onim blagoslovenim i slatkim umorom od mnogog posla i velike zarade, koji je nekad nagonio da u ovoj istoj sobi traži odmora i predaha. Stigla starost i naišla vremena koja nisu dobra.

Ne bi mogla rečima da izrazi, ni sama sebi ne može dobro da objasni, ali oseća na svakom koraku da su se vremena pokvarila, bar za onoga ko ima pred očima samo svoj dobitak i svoju porodicu. Kad je ona, pre trideset godina, došla u Bosnu i otpočela rad, život

je izgledao kao da je iz jednog komada. Svi su išli u istom pravcu u kome i ona: za poslom i sa porodicom. Svak je bio na svom mestu i za svakoga je bilo mesta. A nad svima je bio jedan red i jedan zakon; tvrd red i strog zakon. Takav je onda Lotiki izgledao svet. A sada, sve se promenilo i ispremeštalo. Ljudi se dele i izdvajaju, i to, kako njoj izgleda, bez reda i vidljivog smisla. Zakon dobitka i gubitka, divni zakon koji je uvek upravljao ljudskim postupcima kao da više ne važi, jer toliki rade, govore i pišu stvari kojima ona ne vidi cilj ni smisao i od kojih mogu da imaju samo nezgode i štete. Život se kida, mrvli i osipa. Uopšte, izgleda da je ovom sadašnjem naraštaju više stalo do njegovih shvatanja o životu nego do života samog. To izgleda ludo i to je njoj potpuno neshvatljivo, ali je tako. I zbog toga život gubi od vrednosti i sav se troši u rečima. To Lotika jasno vidi i oseća na svakom koraku.

Poslovi, koji su nekad poigrali pred njenim očima kao stado veselih jaganjaca, sad leže, mrtvi i teški kao ono veliko nadgrobno kamenje na jevrejskom groblju. Ima već desetak godina kako hotel slabo radi. Šuma oko kasabe je isečena i seča odmiče sve dalje i dalje a sa njom i najbolja hotelska mušterija i zarada. Onaj drski i bestidni prostak Terdik otvorio je svoju »kuću« pod topolama i privukao mnoge od Lotikinih gostiju, pružajući im lako i neposredno ono što u njenom hotelu nisu nikad ni za kakav novac mogli da imaju. Lotika se dugo bunila protiv te nelojalne i sramotne konkurencije i tvrdila da su došla poslednja vremena u kojima više nema ni zakona ni reda ni mogućnosti poštene zarade. U svom ogorčenju ona je jednom, još u početku, nazvala Terdika »Kuplerom«. On je tužio sudu i Lotika je osuđena i platila je globu zbog uvrede časti. Ali ona ga ni danas ne naziva drugačije; samo pazi pred kim govori. Nova oficirska kasina ima svoj restoran, svoj podrum dobrih pića i svoje sobe za prenoćište, gde odsedaju ugledni stranci. Gustav, mrgodni i potuljeni ali vešti i pouzdani Gustav, napustio je posle toliko godina njen hotel, otvorio sam kafanu u čaršiji, na najprometnijem mestu, i postao od saradnika bezobzirnim konkurentom. Pevačka društva i razne čitaonice koje su, kao što smo videli, nastale u kasabi poslednjih godina, imaju svoje kafane i privlače mnoge goste.

Nema onog nekadašnjeg života ni u velikoj sali, ni pogotovu u Extra-Zimmer-u. Tu sada ručava poneki neženjen činovnik, čitaju se novine i pije kafa. Svakog dana posle podne navrati Alibeg Pašić, čutljivi i vatreni drug Lotikine mladosti. On je i sada odmeren i diskretan u govoru i pokretima, uredan i pažljivo odeven, ali je potpuno posedeo i otežao. Zbog jakog diabetesa od koga boluje već godina, služe mu kafu sa saharinom. Mirno puši i, čuteći po svom običaju, sluša Lotikino pričanje. A kad dođe vreme, diže se isto tako mirno i čutke, i odlazi svojoj kući u Crnču. Tu je svakodnevno i Lotikin komšija gazda Pavle Ranković. Odavno ne nosi više narodno odelo, nego »tijesno«, građansko, samo je zadržao plitki crveni fes. Na njemu je uvek košulja sa štirkanim grudima, tvrdom kragnom i okruglim mandžetama na kojima beleži brojeve i privremene račune.

On je već odavno uspeo da zauzme prvo mesto u višegradskoj čaršiji. Njegov je položaj sada utvrđen i osiguran, ali ni on nije bez briga i teškoća. Kao sve starije i imućnije ljude, i njega zbuduju nova vremena i hučna navala novih ideja i nov način života, mišljenja i izražavanja. Za njega je sve to obuhvaćeno jednom reči: »politika«. I ta »politika« je ono što ga zbunjuje i srdi i što mu zagorčava ove godine koje bi trebalo da su godine pokoja i zadovoljstva posle tolikih godina rada, štednje i odricanja. Jer, on ne bi hteo nipošto da se odvaja ili tuđi od većine svojih sunarodnika, ali isto tako on ne želi da dolazi u sukobe sa vlastima, sa kojima bi hteo da je uvek u miru i bar formalno u skladu. A to je teško, gotovo nemoguće postići. Ni sa svojim rođenim sinovima ne može da se razume kako treba. Oni su za njega, kao i sva ostala omladina, prosto neshvatljivi i neuračunljivi. (A za omladinom idu iz potrebe ili slabosti i mnogi stariji). Po svome držanju i ophođenju i svima svojim postupcima ovaj mlad svet izgleda gazda-Pavlu kao da se odmetnuo, kao da i ne pomišlja da mu valja u ovom redu stvari živeti i umreti, nego da će kao pustahije u planini vek provesti. Ovaj mlad svet ne pazi šta će da kaže, ne gleda šta radi, ne broji koliko troši, najmanje se bavi svojim ličnim poslom, jede hleb ne misleći otkud dolazi, i govori, govori, govori, »na zvijezde laje«, kako se gazda Pavle izražavao u svojim prepirkama sa sinovima.

Taj način mišljenja bez granica, govor bez mere i život bez računa i protiv računa, to njega, koji je celog svog veka radio s računom i prema računu, dovodi do besa i očaja. Kad ih sluša i gleda, strah ga hvata, čini mu se da neoprezno i lakoumno diraju u same osnove života, u ono što je njemu najmilije i najsvetije. A kad traži od njih objašnjenja koja bi ga ubedila i umirila, oni mu odgovaraju prezrivo i sa visoka, krupnim i mutnim rečima: sloboda, budućnost, istorija, nauka, slava, veličina. A njemu se od apstraktnih reči koža ježi. Zato voli da posedi i popije kafu sa Lotikom, sa kojom se može razgovarati o poslovima i događajima, a sve na osnovu jednog utvrđenog i priznatog računa, daleko od »politike« i opasnih velikih reči koje sve dovode u pitanje a ništa ne objašnjavaju i ne potvrđuju. Pri razgovoru on često vadi svoju sitnu olovku koja nije ona od pre dvadeset i pet godina, ali je ista onakva izlizana i nevidljivo mala, i ono što govore stavlja na nepogrešnu i neumitnu probu cifara. Još ožive, u pričanju, neki davnašnji doživljaj, ili neku šalu čiji su učesnici u većini pokojnici, i onda i gazda Pavle, pognut i zabrinut, pređe u svoj dućan na pijacu. A Lotika ostane sama, sa svojim brigama i računima.

Ništa bolje od hotelske zarade ne stoje stvari sa Lotikinim spekulacijama. Prvih godina posle okupacije dovoljno je bilo kupiti ma koje akcije ma koga preduzeća, i čovek je bio siguran da je novac dobro uložio i da u pitanju može da bude samo veličina dobitka. Ali tada je hotel bio tek proradio i Lotika niti je raspolagala sa dovoljno gotovog novca niti je imala kredit koji je docnije stekla. A

kad je stekla i novac i kredit, stanje se na tržištima bilo već izmijenilo. Jedna od najvećih cikličkih kriza bila je zahvatila krajem XIX i početkom XX veka Austro-Ugarsku Monarhiju. Lotikine hartije počele su da igraju kao prašina na vetru. Ona je plakala od besa čitajući svake nedelje bečki Merkur sa poslednjim kursovima. Svi prihodi od hotela, koji je tada još dobro radio, bili su potpuno nedovoljni da popune praznine koje su nastajale usled opšteg padanja svih vrednosti. U to vreme, ona je pretrpela težak živčani slom koji je trajao pune dve godine. Bila je kao luda od bola. Razgovara s ljudima, a ne sluša šta kažu niti misli na ono što sama govori. Gleda ih pravo u lice, ali ne vidi njih, nego sitne rubrike Merkur-a koje treba da donesu njenu sreću ili nesreću. Tada je počela da kupuje lozove. Kad je već i onako sve samo kocka i igra slučaja, onda neka bude do kraja. U to vreme ona je držala sve moguće lozove svih zemalja. Uspela je da nabavi i jednu četvrtinu velike španske božićne lutrije, čiji glavni zgoditak iznosi 15,000.000 pezeta. Drhtala je pre svakog vučenja, plakala nad listama izvučenih lozova. Molila je od boga da se desi čudo i da njen loz izvuče glavni zgoditak. Ali nikad nije dobivala.

Pre sedam godina Lotikin zet Caler udružio se sa dvojicom imućnih penzionera i osnovali su u kasabi »Modernu mlekarsku zadrugu«. Tri petine osnovnog kapitala dala je Lotika. Posao je bio zamišljen na veliko. Računalo se da će prvi uspesi, koji nisu mogli izostati, privući pažnju kapitalista izvan kasabe, pa i izvan Bosne. Međutim, upravo kad se preduzeće našlo u tom prelaznom i kritičnom stadiju, nastupila je aneksiona kriza. To je uništilo svaku nadu na privlačenje novih kapitala. Ovi krajevi na granici postali su tako nesigurni da su i već investirani kapitali počeli da beže. Zadruga je likvidirana posle dve godine sa potpunim gubitkom celog uloženog kapitala. Lotika je morala da otuđi najbolje i najsigurnije papire, kao što su akcije Sarajevske pivare d. d. i tuzlanske fabrike sode Solvaj, da bi pokrila gubitak.

Uporedo sa ovim finansijskim nedaćama, kao da su vezane za njih, išle su i porodične brige i razočaranja. Istina, jedna Calerova ćerka, Irena, udala se neočekivano dobro. (Lotika je dala miraz.) Ali je starija kći Mina ostala. Ozlojeđena udajom mlađe sestre, nesrećna u svojim verenicima, ona se pre vremena izvrgla u oštru i gorku usedelicu koja je život u kući i posao u hotelu činila težim i nepodnošljivijim nego što je sam po sebi bio. Caler, koji nije nikad ni bio živ i okretan, još je teži i neodlučniji, i živi u kući kao nem i dobroćudan gost od koga nema ni štete ni koristi. Calerova žena Debora rodila je, onako bolešljiva i u poodmaklim godinama, muško dete, ali nerazvijeno i sakato. Sad mu je već deseta godina a još ne može razgovetno da govori ni da stane na noge, nego se izražava neodređenim zvukovima i puže na rukama po kući. A tako je dobro i umiljato to jadno stvorenje i tako se grčevito drži svoje tetke Lotike, koju boli mnogo više nego rođenu majku, da se Lotika, pored svih svojih briga i poslova, brine i o njemu, hrani ga, oblači, uspav-

ljuje. Gledajući svaki dan pred sobom tu nakazu od deteta, duša je boli što poslovi ne idu bolje i što nema više novaca da ga pošalje u Beč kod velikih lekara, u neki zavod, ili što se ne dešavaju čuda i što uzeti ne ozdravljaju božjom voljom, od ljudskih dobrih dela i molitava.

I oni Lotikini štićenici iz Galicije, koje je školovala ili pouđavala u toku dobrih godina, zadavali su joj dosta brige i donosili razočaranja. Bilo je među njima i takvih koji su osnovali svoju porodicu, razvili posao i stekli imetak. Od njih je Lotika primala redovno čestitke, pisma puna poštovanja i zahvalnosti, i redovne izveštaje o stanju u porodici. Ali ti Apfelmajeri koje je Lotika izvela na put, školovala ili uđomila, nisu pomagali ni prihvatili nove siromašne rođake koji su se rađali i dorastali u Galiciji, nego su, naseļjeni u tuđim varošima, brinuli samo o sebi i svojoj deci. Za njih kao da je najveći deo njihovog uspeha bio u tome da što pre i što potpunije zauvek zaborave Tarnov i usku, bednu sredinu iz koje su ponikli i koje su se srećno oslobodili. A Lotika sama nije više mogla da odvajja kao nekad i da onu crnu sirotinju iz Tarnova izvodi na put. I nikad nije ni legla ni ustala a da je nije kao bol prožela misao da sada neko njen tamo u Tarnovu grezne beznadno i zauvek u neznanju i prļjavštini, u sramnoj bedi koju ona dobro poznaje i protiv koje se celog veka bori.

Pa i među onima koje je ona podigla bilo je dosta uzroka žalosti i nezadovoljstva. Upravo najbolji među njima skrenuli su ili posrnuli posle prvih uspeha i lepih nada. Jedna sestričina, darovita pijanistkinja, koja je Lotikinom pomoću i nastojanjem svršila Bečki konzervatorij, otrovala se pre nekoliko godina, u vreme svojih prvih i najlepših uspeha; niko ne zna zašto.

Jedan od sinovaca, Albert, nada porodice i ponos Lotikin, svršio je sve studije i u gimnaziji i na univerzitetu sa odličnim uspehom i samo stoga što je Jevrejin nije promovisan »sub auspiciis regis« ni dobio carev prsten, kao što se Lotika potajno nadala. Ipak, Lotika ga je zamišļljala bar kao uglednog advokata u Beču ili Lavovu, kad već kao Jevrejin ne može da bude visoki činovnik, što bi njenim ambicijama najviše odgovaralo. I u tome je nalazila nagradu za sve svoje žrtve oko njegovog školovanja. Ali tu je morala da doživi bolno razočaranje. Mladi doktor prava otišao je u novinare i postao član socijalističke stranke, i to onog ekstremnog krila koje se istaklo prilikom bečkog generalnog štrajka 1906. godine. I Lotika je morala svojim očima da pročita u bečkim novinama da je »prilikom čišćenja Beča od prevratničkih, tuđinskih elemenata proteran i poznati jevrejski bukač dr Albert Apfelmajer, pošto je prvo odležao dosuđenu mu kaznu od dvadeset dana zatvora«. To je, govoreći jezikom kassabe, isto kao da je otišao u hajduke. Posle nekoliko meseci Lotika je primila od svog dragog Alberta pismo kojim joj se javļja kao emigrant iz Buenos Airesa.

Tih dana nije ni u ovoj svojoj sobici nalazila mira. Sa pismom u ruci odlazila je kod sestre i zeta, i očajna, izbezumljena unosila se u lice sestri Debori, koja je umela samo da plače, i vikala gnevno:

— Šta će biti od nas? Pitam te šta će biti od nas, kad niko ne ume da se digne ni da korača sam. Čim ga ne podržavaš ispod pazuha, on pada. Šta može da bude od nas? Prokleti smo, eto to je!

— Gott, Gott, Gott! — uzdisala je sirota Debora, lijući krupne suze, i naravno nije mogla da odgovori ništa na Lotikino pitanje. Lotika sama nije nalazila odgovora, nego je sklapala ruke i dizala oči put neba, ali ne plašljivo kao Debora, nego gnevno i očajno.

— Socijalista je postao! So-ci-ja-li-sta! Nije nam dosta što smo Jevreji, nego još i to! O, Veliki jedini Bože, šta sam ti zgrešila da me tako kazniš? Socijalista!

Ožalila je Alberta kao pokojnika i nije više o njemu govorila.

Tri godine posle toga jedna od sinovica, sestra toga istog Alberta, udala se vrlo dobro u Peštu. Lotika se pobrinula za devojačku spremu i vodila glavnu reč u moralnoj krizi koju je ta udaja izazvala u velikoj porodici tarnovskih Apfelmajera, bogatih samo decom i neokaljanom verskom tradicijom. Čovek za koga je ta sinovica trebalo da se uda bio je bogat berzijanac, ali hrišćanin, kalvinist, i stavio je kao uslov da devojka pređe u njegovu veru. Roditelji su se opirali, ali je Lotika, imajući jednako u vidu interes cele porodice, tvrdila da je teško ploviti bez krivudanja sa tolikim svetom na bregu i da za spas svih treba ponekad nešto od tereta i u more baciti. Ona je podržavala devojkicu. I njena je reč bila presudna. Devojkica se pokrstila i udala. Lotika se nadala da će pomoću toga zeta uspeti da uvede u peštanski poslovni svet bar još nekog od sestrića i sinovaca koji su dorastali. Ali zla sreća je htela da je bogati peštanski berzijanac umro već u prvoj godini braka. Od žalosti mlada žena je pomerila pameću. Meseci su prolazili a njena velika potištenost nije popuštala. I sad, evo već četvrta godina kako mlada udovica živi u Pešti, predana svojoj neprirodnoj žalosti koja je isto što i mirno ludilo. Veliki bogato uređeni stan zastrla je crnom čojom. A svakog dana odlazi na groblje, sedi pored muževljevog groba i čita mu tiho i predano listu berzanskih kurseva toga dana, od početka do kraja. Na sva nastojanja da je odvrata od toga i trgnu iz letargije u koju je zapala, ona odgovara krotko da je to pokojnik voleo iznad svega i da mu je to bila najslađa muzika za koju je znao.

Tako se mnogo raznih sudbina nagomilalo u ovoj maloj sobi. Mnogo računa, mnogo dubioza, mnogo zauvek otpisanih i brisanih pozicija u velikom i razgranatom Lotikinom knjigovodstvu. Ali princip radnje ostao je isti. Umorna je Lotika, ali nije obeshrabrena. Posle svakog gubitka i neuspeha, ona se pribere, stegne zube i produži

da se brani. Jer, sav njen rad poslednjih godina svodi se na odbranu, ali ona se brani sa istim ciljem pred očima i sa istim uporstvom sa kojim je nekad sticala i podizala. U ovom hotelu ona je »muška glava« i za celu kasabu »tетка Lotika«. Ima ih još dosta i ovde i po svetu koji očekuju njenu pomoć, njen savet ili bar dobru reč, i ne pitaju, i ne pomišljaju da li je Lotika umorna. A ona je zaista umorna; više nego što iko sluti i više nego je i sama svesna.

Mali drveni časovnik sa zida iskuca jedan sat. Lotika se teško diže, držeći se rukama za krsta. Pažljivo ugasi veliku, zelenu lampu na drvenom stalku i sitnim staračkim korakom, kakvim hoda samo kad je u svojoj sobi i samo ovako pred spavanje, pođe da legne.

Nad zaspalom kasabom ujednači se potpuni mrak.